

Hifz Kur'ana u Bosni i Hercegovini i Sandžaku 1984-2021

(Maid Ibrahimović, *Hifz Kur'ana u Bosni i Hercegovini i Sandžaku 1984-2021*, El-Kalem – izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2024, 376. str.)

Nakon brojnih uspješno realiziranih projekata i završetka doktorske disertacije, Maid Ibrahimović je izdao knjigu *Hifz Kur'ana u Bosni i Hercegovini i Sandžaku 1984-2021*. Ova vrijedna studija sastoji se od deset poglavlja u kojima se detaljno obrađuju ključni aspekti hifza Kur'ana. U početnim poglavljima autor objašnjava osnovne pojmove vezane za hifz, zatim analizira njegovo razumijevanje kao i način na koji je Allah dostavljao Objavu Poslaniku i sačuvao je kroz generacije. Poseban naglasak stavljen je na historijski razvoj hifza u Bosni i Hercegovini i Sandžaku, uključujući informacije o hafiskim dovama, seminarima i konferencijama posvećenim hifzu. Jedno od značajnih poglavlja posvećeno je metodama učenja Kur'ana, među kojima su metoda učenja po krugovima, učenje po redu i grupno učenje. Peto poglavlje, koje se može smatrati glavnim dijelom knjige, donosi temeljitu obradu same teme – predstavljeni su hafizi s područja Bosne i Hercegovine i Sandžaka, kao i kurra-hafizi i hafizi

merhumi, čime se odaje priznanje njihovom trudu i doprinosu očuvanju Kur'ana. Ova knjiga predstavlja značajan doprinos istraživanju hifza i njegove uloge u bosanskohercegovačkom i sandžačkom društvu, pružajući dragocjene informacije za sve one koji se bave ovom tematikom. Značajan dio knjige posvećen je sekcijama hifza, koje podstiču ljubav prema učenju Kur'ana napamet, razvijaju disciplinu i istrajnost kod polaznika te doprinose očuvanju tradicije hifza među mladima. Također, u posebnom poglavlju obrađene su škole hifza, institucije koje sistematski podučavaju učenike pravilnom učenju i memorisanju Kur'ana. Ove škole ne samo da pomažu u savladavanju hifza već i razvijaju odgovornost, strpljenje i dublje razumijevanje islamskih vrijednosti kod polaznika. Na kraju knjige nalazi se analiza anketnih upitnika, kroz koju se sagledavaju iskustva hafiza, njihovi izazovi i motivacija. Knjiga, također, završava zaključkom, prilogima, literaturom i registrom imena, čime se omogućava lakša pretraga i dodatno istraživanje ove važne tematike.

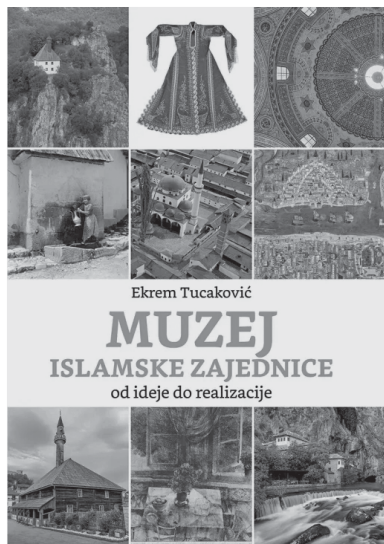
Ova knjiga budi svijest i osjećaj važnosti Kur'ana u životu svakog čovjeka. Kur'an nije samo knjiga koja se čita, on je uputa, svjetlo i snaga koja vjernika vodi kroz život. Njegova prava vrijednost ogleda se u tome koliko je prisutan u srcu, mislima i djelima čovjeka. Zato je učenje Kur'ana jedan od najvrednijih ibadeta, jer ne samo da jača pojedinca, već oblikuje i cijelu zajednicu u duhovnom, moralnom i intelektualnom smislu. Posebnu ulogu u očuvanju Kur'ana imaju hafizi, ljudi odabrani da čuvaju Allahovu riječ učenjem napamet. Oni su simbol istrajnosti, pobožnosti i ljubavi prema Kur'anu, jer posvetiti život njegovom učenju i čuvanju znači biti nositelj svjetlosti vjere i nade za buduće generacije.

Međutim, kroz historiju, posebno u Bosni i Hercegovini i Sandžaku, bilo je perioda kada je učenje Kur'ana napamet bilo izuzetno teško. Nakon Drugog svjetskog rata muslimani su se suočili s velikim iskušenjima, islam

je bio potisnut, vjerska praksa ograničena, a hafizi su se rijetko pojavljivali jer su uvjeti za hifz bili gotovo nemogući. U tom mračnom periodu islamsko je obrazovanje bilo ugroženo, a mnoge džamije su bile zatvorene. Uprkos svemu, pojedinci su u tajnosti učili i prenosili Kur'an, svjedočeći njegovu neuništivost i snagu vjere. Danas, kada su uslovi drugačiji, dužnost svakog muslimana jeste da se vrati Kur'anu, ne samo kroz njegovo učenje, već i razumijevanje i življenje po njegovim principima. Hafizi su i dalje simbol čuvanja Allahove riječi, ali svaki pojedinac može učiniti Kur'an dijelom svog srca i života, jer on donosi smirenost, mudrost i pravi put ka uspjehu na oba svijeta.

Cilj ove studije jeste istraživanje institucije hifza na prostorima Bosne i Hercegovine i Sandžaka u periodu 1984-2021, koristeći odgovarajuće metode istraživanja kako bi se dobili rezultati koji potvrđuju i zaključuju osnovnu tezu knjige. Kroz analizu historijskih, pedagoških i socioloških aspekata hifza autor nastoji pružiti dublji uvid u njegov razvoj, izazove i značaj u savremenom društvu. Posebna pažnja posvećena je ulozi Islamske zajednice, koja je imala ključni značaj u promoviranju učenja i pamćenja Kur'ana. Islamska zajednica kroz svoje institucije, mektebe, medrese i fakultete kontinuirano ulaže napore u očuvanje hifza i pružanje podrške hafizima, organizujući takmičenja, seminare i hafiske dove. U odnosu na prošlo stoljeće, hifz je danas doživio procvat i napredak. Sve veći broj djece, mladih i odraslih posvećuje se učenju Kur'ana napamet, a Islamska zajednica, medrese i druge obrazovne institucije sve više podstiču i podržavaju hafize kroz različite programe. Hafiske dove, takmičenja i seminari postali su važan dio islamskog obrazovanja i tradicije, a interes za hifz je u stalnom porastu. Kroz ovu studiju naglašava se koliko je važno da se nastavi jačati svijest o vrijednosti hifza te da se buduće generacije podstiču na njegovo izučavanje i čuvanje.

Nudžejma Smolo

Kako je rastao Muzej islamske kulture i umjetnosti

Ekrem Tucaković, *Muzej Islamske zajednice: od ideje do realizacije*, Sarajevo, El-Kalem, 2024, 210 str., 24 cm, ISBN 978-9926-24-041-7)

Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, predvođen reisul-ulemom Husein-ef. Kavazovićem, donio je u julu 2023. godine odluku o osnivanju Muzeja islamske kulture i umjetnosti, čime je ostvarena dugogodišnja težnja za uspostavljanjem institucije posvećene očuvanju islamskog naslijeđa i kulturne baštine. Iako se ideja o formiranju muzeja javljala kroz različite historijske periode i društvene okolnosti, tek je u posljednjim godinama konkretizirana i sprovedena u djelo. Knjiga *Muzej Islamske zajednice: od ideje do realizacije* autora Ekrema Tucakovića dokumentira ovaj složeni put, istražujući izazove i prepreke s kojima se suočavala inicijativa očuvanja muslimanskog kulturnog naslijeđa u Bosni i Hercegovini. Kroz detaljnu analizu arhivskih izvora i drugih relevantnih materijala, knjiga rasvjetljava historijske okolnosti koje su oblikovale razvoj ideje o muzeju, od sporadičnih pokušaja u prošlom do konačne realizacije u 21. stoljeću. Sadržaj knjige strukturiran je u šest poglavlja koja hronološki prate razvoj muzejske inicijative, uključujući teme poput kulturne marginalizacije, napora za osnivanje muzeja između

i nakon svjetskih ratova te institucionalizacije ove ideje u savremenoj Bosni i Hercegovini.

Prvo poglavlje, pod naslovom *Hrvanje s negacijom i kulturnim prezirom*, bavi se analizom odnosa prema islamskom kulturnom naslijeđu u Bosni i Hercegovini kroz promjenjive društvene i političke okolnosti 20. stoljeća. Autor se posebno osvrće na period Agresije tokom 1990-ih godina, kada je islamska kulturna baština bila sistemski uništavana. Biblioteke, muzeji i vjerski objekti postali su mete namjernog razaranja, s jasnim ciljem brisanja historijskih tragova islama i kulturnog identiteta Bošnjaka. Ovakva destrukcija nije bila samo posljedica ratnih dejstava, već je često bila dio šire strategije brisanja kulturne memorije. Pored ratnih razaranja, autor ukazuje i na štetu uzrokovanu dugogodišnjim institucionalnim nemarom, nebrigom pojedinaca, pa čak i krađom vrijednih rukopisa i arhivske građe. Gubitak koji je pretrpjelo islamsko kulturno naslijeđe time je postao još dublji i dugotrajniji. Upravo zbog toga, ističe Tucaković, osnivanje muzeja posvećenog islamskoj kulturi i umjetnosti nije samo čin očuvanja prošlosti, već i stvaranja prostora u kojem će se autentično svjedočiti o vlastitom identitetu, na način koji je razumljiv i dostupan svima.

U drugom poglavlju, *Ideja muzeja između dva svjetska rata*, autor otkriva da su postojale inicijative za očuvanje islamskog kulturnog naslijeđa u periodu između Prvog i Drugog svjetskog rata, ali su često nailazile na nerazumijevanje i izostanak institucionalne podrške. Premda su pojedinci i organizacije radili na prikupljanju vrijednih rukopisa, dokumenata i umjetničkih predmeta, nedostatak finansijskih sredstava i sistemske brige doveo je do propadanja mnogih historijskih artefakata. Napori da se uspostavi muzej ostali su nedovršeni, a izbijanje Drugog svjetskog rata potpuno je zaustavilo sve planirane aktivnosti, ostavljajući ideju muzeja nerealiziranom.

U trećem poglavlju, *Aktivnosti na formiranju muzeja nakon Drugog svjetskog rata*, predstavljeno je suočavanje

Islamske zajednice s brojnim izazovima u pokušaju da ponovo pokrene ideju osnivanja muzeja. Obnova institucija i prilagođavanje novim društveno-političkim okolnostima otežali su realizaciju ovog cilja, naročito zbog ograničenih finansijskih resursa i izostanka institucionalne podrške. Iako je Vakufski sabor 1954. godine donio odluku s namjerom osnivanja muzeja, prepreke su bile brojne – od nedostatka adekvatnog prostora do poteškoća u prikupljanju i očuvanju vrijednih eksponata. Razmatrana je mogućnost smještanja muzeja u pojedine tekije, što je ukazivalo na promjene u njihovoj funkciji i percepciji u društvu. Unatoč birokratskim preprekama i ograničenim resursima, ideja muzeja ostala je prisutna, a krajem 20. stoljeća ponovo je dobila na značaju kroz nastojanja da se muzej Islamske zajednice uklopi u okvir Gazi Husrev-begove biblioteke, čime bi se osigurala institucionalna podrška za očuvanje islamske kulturne baštine.

Završno poglavlje, *Ideja muzeja u državi Bosni i Hercegovini*, osvrće se na period nakon sticanja nezavisnosti i nastojanja da se islamska kulturna baština institucionalno zaštiti. Nakon rata i Agresije, Islamska zajednica se posvetila obnovi vjerskih i kulturnih objekata, što je dovelo do osnivanja Centra za islamsku arhitekturu, ključne institucije u očuvanju islamskog graditeljskog naslijeđa. Prvi značajan korak ka formiranju muzejske zbirke bilo je otvaranje Muzeja "Gazi Husrev-beg" 2013. godine u okviru Gazi Husrev-begovog vakufa. Daljnji podsticaj došao je 2017. godine organizacijom simpozija *Islamska umjetnost u Bosni i Hercegovini*, koji je naglasio potrebu za sveobuhvatnim muzejom posvećenim islamskoj umjetnosti i kulturi. U cilju konkretizacije ove ideje, 2021. godine formirana je stručna komisija, u kojoj je učestvovao i Ekrem Tucaković, s jasnim zadatkom da definira smjernice i opravdanost osnivanja takve institucije. Dodatni doprinos podizanju svijesti o značaju islamske baštine dao je i projekat *Pod nebom vedre*

uvjere: islam i Evropa u iskustvu Bosne, koji je ukazao na duboku povezanost islama i evropskog kulturnog prostora. Na osnovu svih ovih inicijativa, Rijaset Islamske zajednice donio je odluku o osnivanju muzeja islamske kulture i umjetnosti, čime je završena dugogodišnja težnja za institucionalizacijom zaštite islamskog naslijeđa u Bosni i Hercegovini. Nakon ovog poglavlja slijedi *Zaključak*, u kojem se sumira značaj muzeja u očuvanju islamske kulturne baštine, te *Prilozi*, koji dodatno obogaćuju sadržaj relevantnim dokumentima.

U trenutku pisanja ovog prikaza svjedoci smo prvih koraka Muzeja islamske kulture i umjetnosti. Nastanak Muzeja “od ideje do realizacije” sveobuhvatno je predstavio Ekrem Tucaković u svojoj knjizi, čineći je nezaobilaznim štivom za sve one koji žele razumjeti važnost ove ideje i njenu ulogu u širem historijsko-društvenom kontekstu.

Haris Dervišević

Analiza ranomekanskih sura

(Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekki Surelerin Tahlili*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016)

Analiza ranomekanskih sura, knjiga doc. dr. Hadiye Ünsal, profesorice tefsira na Univerzitetu za društvene

nauke u Ankari, prerađena je verzija doktorske disertacije koja je 2015. godine dobila nagradu Centra za kur'anska istraživanja u Istanbulu (Kuramer) na osnovu naučnih kriterija kao što su doprinos kur'anskim naukama, sistematska struktura, originalnost, analiza, stil i izvori. Knjiga predstavlja jedan historijsko-analitički pristup razumijevanja kur'anskog teksta. Kako sama autorica ističe, cilj ovog djela je “u svjetlu historije objave i sire otkriti poruke koje nadilaze same riječi i jezička značenja ajeta”.

Knjiga kroz svoje stranice nastoji rekonstruisati uvjete u kojima je objava stizala, dajući pritom uvid u osnovne karakteristike arapskog društva sedmog stoljeća – njihov jezik, kulturu, način razmišljanja, društvene vrijednosti, moralna načela, ekonomsku organizaciju i vjerska uvjerenja. Autorica crta historijski okvir u kojem su objavljene prve sure, uvlačeći nas u svijet koji je imao dvosmjerni dijalog s objavom. U tom svijetu objava ne samo da oblikuje društvenu stvarnost, već društvena stvarnost, zauzvrat, također oblikuje objavu. Time se naglašava kako je nemoguće čitati i razumjeti Kur'an bez poznavanja historijskog okvira u kojem se njegov priča oblikovala.

Prvo poglavlje, naslovljeno “Proces objave Kur'ana i njegov poredak”, bavi se jednim od temeljnih pitanja klasičnog tefsira – razlikama između mekanskih i medinskih sura, kako u stilu, tako i u sadržaju. Poglavlje također ističe važnost poznavanja hronologije objave, te nam pruža pregled radova ne samo muslimanskih autora, već i orijentalista koji su se bavili hronološkim redoslijedom sura.

Drugo poglavlje, pod naslovom “Prva objava i identifikacija ranih mekanskih sura”, prelazi na analizu i identifikaciju ovih sura. Ovdje pojam *rani period* označava razdoblje od početka objave do Hidžre u Abesiniju, što obuhvata prvih pet godina poslanstva. Autorica se detaljno bavi pitanjem poznatim u tefsiru i hadisima kao “*evvelu mā nuzile*” (ono što je prvo objavljeno), fokusirajući se na tri sure koje se, prema različitim

predanjima, smatraju prvim objavljenim ajetima: prvih nekoliko ajeta sure ‘Ale, početni ajeti sure Mudessir, te cijela sura Fatiha. Posebna pažnja posvećena je analiziranju dominantnog mišljenja o suri ‘Ale, nakon čega autorica iznosi razloge zbog kojih daje prednost Fatihi kao prvoj objavljenoj suri.

Autorica kroz ovu studiju detaljno razmatra i pobija ustaljene teze, pružajući vlastite argumente za svoje stavove. Ipak, ono što svaki čitatelj može osjetiti čitajući između redova jeste narativ koji nastoji izbjeći dogmatske, senzacionalne i čudesne interpretacije, kao i površnost, banalnost i klišeje u tradicionalnom tumačenju Kur'ana. Ova metoda bježi od *tiranije rivajeta*, oslobađa se *nesreće anahronizma* i izbjegava *zamke ustaljenih pojmova*, tražeći rezultate koje može postići um oslobođen tih okova.

Perspektiva koja je predstavljena u ovoj knjizi naglašava historijsku analizu kur'anskog teksta. Kur'an je prvobitno objavljen u usmenom obliku i u toj formi, predviđajući živi dijalog, bio je poznat prvim primateljima objave. Međutim, proces *istinsaha* – prikupljanja kur'anskog teksta između dvije korice – rezultirao je pojavom tekstocentričnog pristupa, koji je zanemario okolnosti i povode Objave. Ovaj pristup, posebno u tradicijama fikha i kelama, često je svjesno ignorirao kontekst objave kako bi uspostavio normativne doktrine, što predstavlja značajnu prepreku u otkrivanju izvornog i prvobitnog značenja.

Autorica zagovara metodu koja, suprotstavljajući se subjektivnim, neutemeljenim i fragmentiranim interpretacijama, istražuje odnos između Objave i sire (Poslanikovog, a.s., životopisa). Da bi se spriječila percepcija postojanja *mnogostrukih Kur'ana* kroz različite i proizvoljne interpretacije, ona predlaže potragu za izvornim značenjem kroz temeljitu analizu konteksta Objave i historijske pozadine.

U nastavku drugog poglavlja autorica razmatra temu “Identifikacija ranih mekanskih sura”. Pri tome se

oslanja na hronološki redoslijed sura koji je prenio Džabir b. Zejd, te konsultuje savremene tefsire poput onih od Ibn Ašura, Džabirija, Mevdudija i Dervezea, koji su se također bavili ovom temom. Prema autorici, hronologija objave predstavlja preduslov za pravilno razumijevanje Kur'ana. Stoga, prilikom određivanja redoslijeda ranih mekanskih sura posebnu pažnju posvećuje povezanosti između sadržaja sura i Poslanikovog života (sire) i njegove misije. U tom procesu prvo se oslanja na izvore iz sire, tefsira i historije, a zatim primjenjuje metodologiju koja uključuje elemente sadržaja i stila, što su ključni kriteriji na koje orijentalisti obraćaju pažnju.

Zanimljivo je da autorica, kroz analizu ranih mekanskih sura, dotiče i sporedne teme, uključujući proces kanonizacije Buharijevih i Muslimovih zbirki hadisa. Kod razmatranja prve objavljene sure autorica primjećuje da se preferiranje određenih rivajeta češće temelji na tome u kojem su izvoru zabilježeni, nego na njihovom sadržaju ili unutrašnjoj dosljednosti. Konkretno, kriterij *esahbijeta* (autentičnosti) često se svodi na činjenicu da li je određeni rivajet prenio Buharija ili

Muslim (kao što je slučaj s prihvatanjem sure 'Alek kao prve objave).

Autorica također ukazuje na period prije kanonizacije i podsjeća na ključnu ulogu koju je u 7. stoljeću imao Ibnu's-Salah, čije riječi su poznate: "*Zbirke hadisa ova dva muhaddisa (Buharije i Muslima) su, nakon Allahove knjige, najautentičnije knjige.*" Tek nakon ovog perioda prihvaćen je konačan stav o autentičnosti Buharijevih i Muslimovih djela, što je pridonijelo formiranju i učvršćivanju harizme ovih zbirki. Međutim, prema autorici, kriteriji za autentičnost i pouzdanost hadisa, vijesti ili rivajeta ne bi trebali ovisiti o harizmi određenih osoba ili knjiga. Umjesto toga, autentičnost bi trebala biti zasnovana na samom sadržaju rivajeta i njegovoj koherentnosti, a ne samo na tome ko ga je prenio.

Još jedna tema na koju se autorica osvrće, a koju opisuje kao jednu od najvećih nesreća koja je zadesila tefsir, jeste problem anahronizma u tumačenju Kur'ana. Anahronizam ponekad deformiše izvorno značenje i svrhu Kur'ana, a ponekad ih potpuno zamagluje. Primjer za to može se pronaći u savremenim tumačenjima prvih ajeta sure 'Alek, koji se često

interpretiraju kao božanski poziv na bavljenje naukom, što je rezultat tendencije da se Kur'an posmatra kao da je objavljen danas, izvan svog izvornog konteksta.

S tim u vezi, autorica se dotiče još jedne važne teme – univerzalnosti/povijesnosti Kur'ana. Međutim, ona preferira izraz *natpovijesnost* umjesto univerzalnosti i objašnjava: "Iako se u islamskoj tradiciji Kur'an, posebno po svom značenju i poruci, smatra natpovijesnim tekstom, nesumnjivo je da je njegova objava usko povezana s određenim historijskim kontekstom."

Četiri ključne teme na koje autorica ukazuje – kanonizacija Buharije i Muslima, pojava narativa o osjetilnim čudima, anahronizam u tefsiru i univerzalnost Kur'ana – predstavljaju temelje ovog rada koji se oslanja na historijsku analizu i kritički pristup tradiciji. Ova studija se stoga treba čitati kao tekst koji za cilj ima razotkrivanje slojeva tradicije i dogmi koje zaklanjaju Kur'an i čine ga mističnim i teško razumljivim. Kada se ti slojevi uklone i Kur'an pročita u njegovom historijskom kontekstu, otkriva se jasan i razumljiv narativ.

Emina Ćeman-Kiremitci